

Efterord

Lars Sund

Det var en gång för länge sen en finlandssvensk författare som ville skriva en roman.

Han – för det var en manlig författare – tänkte sig en bred samhällsskildring, kanske skulle det rent av bli Den stora finlandssvenska romanen, som kritikerna på den tiden emellanåt efterlyste. Vår författare satte sig vid skrivmaskinen (det *var* verkligen länge sen!) och började arbeta. Tap-tap-tap-tap! lät det. Men ett tu tre tvärtystnade skrivmaskinen. Författaren ville i ett avsnitt skildra en grupp bostadslösa alkoholister – *poligubbar, pultsare, spurgor*, de hade många namn, alkoholisterna. *Poligubbar* i Finland använder i allmänhet finska som arbetspråk. Denna omständighet försatte vår författare i svårt bryderi. Hur skulle han egentligen återge deras finska i sin svenska romantext?

Han grubblade länge på saken – och kom aldrig fram till en tillfredsställande lösning. Av hans storslagna roman blev bara en kort stump som aldrig publicerades utan hamnade i glömska. Eftersom han inte lyckades hitta ett fungerande sätt att återge den flerspråkiga verklighet han ville skildra valde han att ge upp projektet.

Nu törs jag inte gå i god för sanningshalten i min berättelse (även om den utpekade författaren namngavs när jag först hörde den för 35 år sedan). Det spelar heller ingen roll; det viktiga är vad en sådan här anekdot säger om den finlandssvenska litteraturens brister när det har gällt att ta sig an den tvåspråkiga miljö, de språkmöten och -konflikter, som är en realitet i många miljöer där svenska och finska förekommer. Den tvåspråkiga verkligheten var länge mer eller mindre frånvarande i finlandssvensk litteratur, i synnerhet i romanerna. Istället präglades finlandssvensk prosa, som Thomas Warburton påpekar på flera ställen i standardverket *80 år finlandssvensk litteratur* (1984), av försiktighet, språklig blekhet och psykologiserande, medan den breda,

realistiska epiken av det slag som skrevs på finskt håll lyste med sin frånvaro. Finlandssvensk litteratur var ingalunda dålig. Men den självpåtagna försiktigheten, en sorts osäkerhet inför vissa ämnen, inte minst språkfrågan, har nog hämmat finlandssvensk litteratur.

Knappt tio år efter det att *80 år finlandssvensk litteratur* utkommit skulle detta förhållande förändras: en ny generation författare – Warburton nämner några som ”löften” i slutordet till sin bok – satte igång med att omdefiniera den finlandssvenska romanen. Plötsligt skrevs bred epik också på svenska i Finland! Man talade om en ”romanboom” och de finlandssvenska romanerna väckte ett nytt intresse också på finskt håll. Vad som utmärkte dessa författare var inte minst en tidigare sällan skådad språklig säkerhet och ordglädje. För en tvåspråkig, urban författare som Kjell Westö – den utan tvivel främsta finlandssvenska romanförfattaren – hade inte *poligubbarna* i min anekdot utgjort något som helst problem. I hans Helsingsforsromaner är finska inslag en självklarhet, kliven över språkgränsen är legio och alldeles självklara. Westö visar med eftertryck att detta slags ”språkliga orenheter” fungerar alldeles utmärkt. Det som krävs är – ja, det ska jag säga på slutet.

Att behöva tampas med en flerspråkig verklighet är ingenting unikt för finlandssvenska författare. Våra kolleger i Afrika, Indien och Asien skulle genast känna igen det nödvändiga i att på ett samtidigt trovärdigt och fungerande sätt låta olika språk mötas och/eller skava mot varandra i texten om man vill återge verkligheten. Här i Europa, där föreställningen om den enspråkiga nationen uppkom för drygt två hundra år sen, glömmer vi alltför lätt bort att flerspråkigheten är norm i stora delar av världen. Det gäller inte minst i de tidigare europeiska kolonierna, där inhemska språk talas till vardags medan engelska, franska eller portugisiska fungerar som nationellt administrations- och utbildningsspråk. I själva verket behöver man inte ens resa utanför Norden för att uppleva en sådan kolonial tvåspråkighet: på Färöarna och Island är det danska som gäller, vid sidan av färöiska och isländska (fast min egen erfarenhet från båda länderna är att i synnerhet yngre människor numera tenderar att föredra engelska framför danska).

Jag tror faktiskt att den postkoloniala diskursen kan ha haft påverkan på den finlandssvenska ”romanboomen”. Jag kan förstås bara tala för mig själv; när jag läste postkoloniala författare som Gabriel García Márquez, Salman Rushdie och andra fick jag impulser att försöka frigöra mig från både den traditionella episka realismen och den finlandssvenska romanens inåtvändhet och psykologiserande. Jag ville skriva om mitt Österbotten, men på ett annat sätt än man tidigare gjort. Omvägen via Macondo och Rushdies postkoloniala Indien gav mig en ny utsikt över mitt hemlandskap. Det gällde också språket. I svenska Österbotten är dialekten på många håll fortfarande vardagsspråket, högsvenskan tar man till när det blir högtidligt och finska är fortfarande mer eller mindre obegriplig för många. Den här språkgeografen måste alla som vill försöka skildra Österbotten på något sätt förhålla sig till. Dialekt är talat språk. Att få till en fungerande skriftbild som majoriteten av läsarna är villiga att acceptera är ingalunda oproblemiskt.

Nu ska jag avslöja en hemlighet.

Romanförfattare påminner om illusionister, i det att vi sysslar med att förvända synen på vår publik. Även den mest realistiska skönlitterära prosa förmår inte återge världen exakt som den är – och det ska vi nog vara rätt tacksamma för, ty en sådan text skulle nog bli outhärdligt tråkig och fullkomligt oläsbar.

Romanförfattaren fuskar och förenklar; drar ifrån mer än lägger till; tar genvägar och nöjer sig med att belysa enbart vissa händelser, personer och detaljer medan allt övrigt lämnas åt läsaren att själv fylla i. Läsaren är i själva verket medförfattare till varje text han eller hon läser, fast det vet hen oftast inte om.

När jag låtsas återge en replik på dialekt är det i själva verket standardsvenska som styrs ut med typiska dialektala drag: ”he” får ersätta det, skulle blir sku, ett ”full” istället för väl ger ytterligare touch åt det sagda (nu förenklar jag förstås, som den romanförfattare jag är...).

Det behöver inte vara så dramatiskt, detta att ta in dialekt och inslag från andra språk i texten. Många författare har använt sig av ord och fraser hämtade utifrån. I *Krig och fred* återger Lev Tolstoj hela salongskonversationer på franska, det språk den ryska adeln föredrog att tala sinsemellan. Hos engelskspråkiga författare som Graham Greene, Paul Scott, Anthony Burgess och andra med kolonial erfarenhet vimlar det av exotiska språkliga inslag; lingvisten Burgess gick för övrigt snäppet längre än de flesta när han i *A Clockwork Orange* konstruerar en ungdomsslang för det framtida England han skildrar; detta språk baserar han till stora delar på ryska. Jag minns hur jag med avund läste Burgess och försökte lista ut han gott till väga.

Att finlandssvenska författare länge var rädda för att överskrida språkgränsen mot finska kan säkert förklaras med flera faktorer, inte minst av att svenskan var och är ett minoritetsspråk, som givetvis utsätts för ett ständigt tryck från majoriteten. Såväl uttalat som outtalat gällde regeln att hålla svenskan fri från finska influenser, inte ens finlandismer var accepterade i god finlandssvensk prosa. Hugo Bergroths mästrande ande svävade förfarande över modersmålsundervisningen när jag i slutet på 60-talet och början av 70-talet gick i Jakobstads Samlyceum. Det man lär sig i skolan blir i värsta fall ett tungt ankare man måste befria sig från för att kunna komma vidare.

Men nog har finlandssvensk litteratur också tidigare haft sina språkliga upprorsmakare. Jag tänker först och främst på Elmer Diktonius, som i *Janne Kubik* och de bägge novellsamlingarna *Medborgare...* inte drog sig för att tryffera sin annars också egensinniga prosa med allehanda utifrån tagna språkliga inslag. När Diktonius skriver om förre rödgardisten, sprittråkaren, lappomannen, strejkbrytaren m.m. Janne Kubik räds han inte att tryffera texten med finska, tyska, ryska ord och fraser, och slanguttryck och förbrytarspråk. Diktonius prosa kritiseras ofta för att vara ”oren”, grammatikaliskt felaktig, ”finska på svenska”. Men texterna lever.

Av Diktonius exempel kan man lära sig ett par saker:

En bra författare måste ha en säregen sorts språkligt självförtroende – hen vågar lita på sitt språk.

Efterord

En bra författare måste vara fullkomligt skamlös i sitt skrivande. Hen ska utnyttja alla de språkliga verktyg som står till förfogande, och fräckt låna från främmande verktyglådor när det behövs. Då kan det bli riktigt bra.

